

Рад примљен: 7. 12. 2021.
Рад прихваћен: 18. 2. 2023.

Прегледни рад

Наташа Т. Николић¹
Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Београд, Србија

Херменеутика као методолошки ириситуй исираживању у педагогији²

Резиме: Исираживања у педагогији темеље се на одређеним схватањима о природи истине и стварности, што за последицу има да свако исираживање има своју методолошку оријентацију која дивно утиче на начин и иситуйак исираживања. Проучавање методолошких ириситуйа исираживању иржуа нам увид у свети исираживања у педагогији, а на основу чега се посредно стиче увид о стању у педагошкој теорији и иракси. Један од методолошких ириситуйа у педагогији, који је донекле неојравдано зајостављен, јесте херменеутички ириситуй исираживању. Циљ рада је да се укаже на значај, домите и мојућности ирмене поменутој ириситуйа у исираживању у педагогији. Полазећи од ирроде педагошких појава, у раду се анализирају основне иситавке херменеутике са становишта њене ирмене у исираживању педагошких проблема. Скреће се иажња на значај иродубљеној разумевања одређених појава, доаћаја или ироцеса и иотреду за њим, као и на мојућности ирмене херменеутичкој круа не само у педагошким исираживањима већ и у педагошкој иракси. Значај ироучавања овој ириситуйа оледа се и у чињеници да квалитативна исираживања, мање или више експлицитно, великим делом се темеље на основама овој ириситуйа.

Кључне речи: херменеутика, методолошки ириситуй, еистемологија, исираживања у педагогији

¹ natasa.nikolic@f.bg.ac.rs

² Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду - Филозофском факултету (број уговора 451-03-47/2023-01/ 200163).

Copyright © 2023 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Постоје различити методолошки приступи у истраживању у педагогији. Избор приступа истраживању условљен је природом проблема који се проучава, али и начином на који истраживач посматра свет и схвата стварност. Сваки приступ истраживању базира се на одређеним епистемолошким и онтолошким претпоставкама. Онтолошке претпоставке односе се на (не)постојање једне јединствене објективне стварности, а епистемолошке претпоставке подразумевају схватање природе знања и могућности долажења до знања (Dubovicki i sar., 2018: 596). Уколико желимо да проучавамо одређене приступе у истраживању у педагогији, неопходно је да осветлимо како тај приступ схвата стварност (онтологија) и природу сазнања (епистемологија). У овом раду говориће се о начину на који представници херменеутике поимају стварност, сазнање, природу и начин настанка знања, али и како поменута схватања утичу на методологију истраживања у педагогији.

Појмовно одређење и историјски развој херменеутике

Херменеутика је реч грчког порекла (грч. *hermēneutikē*), која у преводу значи тражити унутрашњи и скривени смисао и значење неког става, радње, теорије или текста; тумачење. Корен речи је име бога Хермеса, који је у грчкој митологији познат као бог лопова и трговаца, пратилац мртвих душа, проналазач лире и фруле. Поред бројних других занимања, бог Хермес је био тумач божанских порука, односно посредник између људи и богова (Marić, 2012). Херменеутика има дугу историју развоја. Од антике до савременог доба херменеутика је прошла различите фазе развоја, у којима се појам херменеутике различито схватао и појмовно одређивао. У почетку херменеутика се доводи у везу са тумачењем одређених врста текстова, да би се кас-

није значење појма херменеутика значајно проширило. Више се не везује само за тумачење текстова, већ се дефинише као уметност, теорија разумевања. Дакле, појам херменеутика се временом развијао, мењао своје значење и обим. У наставку је сажето представљена генеза развоја појма херменеутика.

Као теорија тумачења, херменеутика датира још од античке грчке филозофије. У старогрчком језику у широкој употреби су биле речи *hermēneuein*, *hermēneia*, које су се користиле у троструком значењу (Palmer, 1999): (1) Означавале су усмену интерпретацију Хомера и других класичних текстова. У античком добу херменеутика се, пре свега, користила за тумачење Хомера, Хесиода и трагичара (Marić, 2012). Сматрало се да у античким делима леже сва мудрост и знање, те да је неопходно из њих извући смисао и значење. Тумачи Хомера звали су се „херменеутс”. (2) Означавале су превод са једног језика на други. Овај процес називао се херменеутички процес. (3) Означавале су егзегезу текстова. Традиције тумачења правила о томе како да се тумаче књижевни, правни и верски текстови дошле су од давнина. Такође, за античко доба значајно је да је Аристотел у свом тракту *Peri hermēneias* дефинисао херменеутику као „утврђивање истинитости и нетачности тврдњи” (Palmer, 1999: 2). Током средњег века и ренесансе херменеутика има значајну улогу у тумачењу религијских текстова. Управо због дуге традиције теолошке херменеутике херменеутика се најчешће доводи у везу са тумачењем библијских текстова. Теолошка херменеутика настала је из потребе да се тумаче библијски текстови и да се проникне у њихово значење. Уколико се анализирају наведени појавни облици ране херменеутике, уочава се да се херменеутика углавном схватала као вештина тумачења и разумевања порука који одређени текст има. Од 15. века херменеутика шири област своје примене, тако да се користи као историјска и критичка методологија за анализу текста. Међутим, интерес за теолошку хермене-

утику и даље постоји. Томе је допринела протестантска реформација, која је поново оживела интересовање за тумачење Библије (Palmer, 1999).

Реч херменеутика први пут у наслову свог дела употребио је теолог Јохан Конрад Данхауер 1654. године (Radojčić, 2018). Осим што је творац термина херменеутика, Данхауер је остао запамћен и по жељи да изради универзалну херменеутичку дисциплину, која би се „бавила утврђивањем самог тог смисла, без обзира на то да ли је истинит или лажан” (Radojčić, 2018: 18). Међутим, пошто је његова замисао остала само у форми идеје, Шлајермахеру се приписује да је установио херменеутику као „опште учење о разумевању” (Gronden, 2010: 15). Сматра се да је Фридрих Шлајермахер отишао корак даље и херменеутику, од скупа савета и правила како тумачити одређени текст, покушао да подигне на ниво „уметности разумевања” (Gronden, 2010). Таква „општа херменеутика” имала би улогу да се бави структуром и функцијом разумевања где год се појави. За Шлајермахера херменеутика је „умешност избегавања погрешног разумевања” (Lundin, 1997: 6). Стога, Шлајермахер појам херменеутике не везује за текст, већ уопште за разумевање.

Херменеутика, као научнотеоријска основа друштвених наука, настала је у 19. веку, из потребе да се разграниче природне и друштвене науке, то јест да се укаже на специфичности друштвених наука у односу на природне. За утемељивача такве херменеутике сматра се немачки филозоф Вилхелм Дилтај. Допринос Дилтаја развоју херменеутике огледа се у настојању да херменеутици прошири хоризонт свог тумачења, да обухвати области друштвених и хуманистичких наука. Он херменеутику схвата као посебну методу друштвених наука (Diltaj, 1980). Проширио је предмет херменеутике, указујући да се херменеутика односи на тумачење свих историјских догађаја и доживљаја. Према његовом

мишљењу, спољне манифестације људског деловања могу се разумети само ако истражујемо унутрашње значење. Према томе, разумевање се одвија по принципу од спољашњег до унутрашњег. Процес разумевања се темељи на емпатији. Под појмом тумачење Дилтај подразумева посредно или посредовано разумевање, које се једино може постићи постављањем људских израза у њихов историјски контекст (Nešković, 2010). За Хајдегера херменеутика омогућава да разумемо људско постојање (Haideger, 2007). Гадамер појам херменеутике доводи у везу са вештином. За њега херменеутика представља „природну способност човека и тада подразумева његову способност да се проициљиво опходи с људима” (Gadamer, 2000: 54). Бети херменеутику дефинише као научну дисциплину која се бави тумачењем као вештином разумевања неког облика који садржи смисао и открива његово значење (Beti, 1988; према: Kosovac, 2008). Анализирајући изложене дефиниције савремене херменеутике, уочава се да се њен предмет битно изменио и проширио. Схватање херменеутике као вештине тумачења текстова померило се на схватање херменеутике као научног метода за проучавање друштвених наука. Осим што се предмет херменеутике битно мењао током историје, херменеутици је приписиван различит статус. Она се разнолико схватала, као: помоћна дисциплина појединих наука, вештина, теорија, наука, научни метод. Међутим, без обзира на то у ком временском раздобљу посматрамо херменеутику, заједничко је да је увек представљала *разумевање*. За потребе овог рада прихвати се значење херменеутике као научнотеоријске основе друштвених наука, у овом случају као научнотеоријска основа педагогије.

Херменеутика је временом продирала у различите домене људског деловања. Познат је њен допринос и значај у развоју архитектуре, књижевности, права, психологије, социологије, теологије и тако даље. Утицај херменеутике, као основе проучавања друштвених наука, приметан

је и у педагогији. Уколико наставу посматрамо као један од кључних појмова у педагогији, зачеци међусобне повезаности херменеутике и педагогије могу се наћи још у далекој прошлости. Херменеутика је настала још у античко доба за потребе наставе тумачења песника (Muratović, 2020). У складу са тим, Дилтај (Dilthey, 1973: 7) наводи да је „методично тумачење (ἐρμηνεία – ermeneia) настало из потреба наставе”. Међутим, права повезаност се уочава од скорије. Наиме, херменеутика као методолошка основа нашла је примену у области педагогије. Сматра се да херменеутика представља основу на којој су се развила бројна истраживања у области педагогије. Поменути утицај херменеутике на различите науке указује на значај који херменеутика данас има. Уколико се у обзир узме број области у којима се данас херменеутика примењује, може се закључити да је херменеутика достигла ниво опште применљивости у различитим доменима људског живота, а за шта су се залагали и њени представници, попут Дилтаја, Шлајермахера и Гадамера.

Херменеутика као научнотеоријска основа друштвених наука

Савремена херменеутика је настала из потребе да се развије општа научнотеоријска основа друштвених наука (Konig & Zedler, 2001). Представници овог приступа разликују природне од духовних наука, које су усмерене на проучавање свих области људског деловања. За духовне науке Дилтај каже: „Поред природних наука, природно израстајући из задатка самог живота, развила се посебна скупина знања која је утемељена на сродан начин. Такве науке су историја, национална економија, правне науке и науке о држави, наука о религији, књижевност, уметност, филозофија [...] Све те науке баве се људима и њиховим односима, како једних према другим тако и према спољној природи” (Dilthey, 1980: 120). С обзиром на то да ду-

ховне и природне науке имају различите предмете свог проучавања, њима одговарају сасвим различити приступи истраживању. Природне феномене је могуће објаснити, док феномене из области духовних наука је неопходно разумети. Примаран циљ природних наука је утврђивање узрочно-последичних односа, док је циљ духовних наука утврдити смисао, значење одређене појаве (Marić, 2012). Суштина појава из духовних наука није лако видљива и уочљива, она остаје „иза тог површинског показатеља појаве” (Potkonjak, 1977: 65). Природу појава духовних наука карактерише развојност, односно променљивост у времену и простору. С обзиром на то да се ради о духовним активностима и људским поступцима, овакве појаве нису доступне проучавању применом метода из природних наука (Potkonjak, 1977).

Полазећи од схватања према коме херменеутика представља научнотеоријску основу друштвених наука, издвајају се одређене карактеристике које диференцирају њу у односу на остале приступе истраживању, а то су следеће (Kinsella, 2006): (1) разумевање, а не објашњавање; (2) значење се налази у појединцу; (3) историчност; (4) предрасуде; (5) прихватање двосмислености. Смисао херменеутичког приступа огледа се у трагању за *разумевањем*, а не у *објашњавању појаве* која се проучава. Савремена херменеутика настала је на идеји да је неопходно направити дистинкцију у изучавању предмета природних и друштвених наука. Начин на који се то постиже је истицање значаја разумевања значења, а не објашњавања појава, као што је то случај у природним наукама. Стога, разумевање је не само један од кључних карактеристика херменеутике већ је основни појам, а и циљ који се настоји постићи применом овог приступа истраживању. Разлог зашто се приликом проучавања појава тежи разумевању а не објашњавању је у природи појава које се проучавају у друштвеним наукама. Појаве које се проучавају у природним наукама су униформне, док духовне науке проучавају непо-

новљиве форме живота (Nešković, 2010). У складу са тим, Дилтај каже да „природу објашњавамо, душевни живот разумемо” (Dilataj, 1980: 26). Међутим, треба нагласити да присталице херменеутике не теже да развију поступак разумевања, односно скуп правила којих се треба придржавати у процесу разумевања, већ да разјасне услове у којима се одвија разумевање (Gadamer, 2000). Битно је истаћи да херменеутика као приступ не тежи да нас упути како треба разумети, већ настоји да да опис процеса разумевања, односно да покаже шта се догађа када ми нешто покушавамо да разумемо (Gadamer, 2000). Са херменеутичког становишта проучавања првенствени задатак педагогије је разумевање васпитне стварности, а као резултат разумевања јавља се значење које придајемо одређеној појави.

У истраживању се полази од схватања да се значење налази у *појединцу*, што подразумева да резултат разумевања неке појаве представља стваралачка интерпретација речи и/или текстова. У том процесу откривања значења појединац има активну улогу (Gadamer, 1999). Значење не може да постоји независно од појединца који сазнаје. Он има активну улогу у конструкцији значења. Сагласност свих представника херменеутике је да значење треба тражити у субјективном виђењу стварности. Сматра се да појединац значење креира на основу свог субјективног поимања одређене ситуације. Према схватању херменеутичара, свако од нас има своју имплицитну теорију и филозофију коју уноси приликом тумачења одређених појава, догађаја и предмета. У складу са тим, Мерло-Понти каже: „сваки човек има своју метафизику, имплицитну или експлицитну” (Marić, 2012: 25). „Хоризонт” је појам који је увео Хусерл, а значајан је јер објашњава начин на који појединац формира значење. Појединац у складу са сопственим хоризонтом креира значење. О утицају хоризонта на значење које појединац креира Гадамер (Gadamer, 2000) наводи да хоризонт може да доводе и до ограничености у разумевању, што се манифестује у си-

туацијама када појединац не може да превазиђе сопствени хоризонт у тумачењу неке појаве. То значи да хоризонт поставља извесне границе нашег разумевања. При томе, значајно је поменути да Гадамер (Gadamer, 2000) истиче да се наши погледи могу ширити, мењати и прилагођавати.

Историичност као карактеристика херменеутичког приступа темељи се на идеји да оно што ми данас представљамо резултат је дејства бројних фактора који делују на нас током живота, попут историјских околности којих смо били сведоци, припадности одређеној заједници, језика којим говоримо и слично. Херменеутика брани онтолошки захтев да су људска бића њихова историја (Wachterhauser, 1986). Ова карактеристика херменеутике води нас корак даље јер наглашава да приликом проучавања неке појаве треба узети у обзир да на схватање појединца утиче читав склоп утицаја којима је раније особа била изложена. Дакле, скуп доживљаја које је појединац проживео детерминише значење које формира. Наведено схватање указује на потребу да се појава посматра у односу на шири контекст у коме се развијала током времена.

Значајно место у херменеутици заузима појам *предрасуда*. Представници херменеутике сугеришу да „предрасуда” или претходно знање има велику улогу у нашем разумевању. Појам предрасуде темељи се на схватању да наш покушај да разумемо текст увек укључује неко претходно знање или очекивање о том тексту. Разумевање увек укључује интерпретацију, тумачење, што их наводи на закључак да се приликом разумевања користимо сопственим предрасудама (Gadamer, 2000). Критички задатак херменеутике састоји се у потреби да се направи јасна разлика између „правих предрасуда” и „лажних”, то јест од оних које смо погрешно разумели (Gadamer, 2000). Истраживач мора да буде свестан да његови погледи, предрасуде, култура и лична историја имају значајну улогу у поимању света.

Херменеутика прихвата двосмисленост. Представници херменеутике оспоравају идеју да може бити само једно аутентично значење. Они препознају комплексност појава и значај интерпретивног подухвата. Гадамер наводи да у анализи текста циљ није да се значење не помери са фиксиране тачке гледишта. Он сматра да тумачење мора да се прилагоди херменеутичкој ситуацији којој оно припада (Kinsella, 2006).

Онтолошко-епистемолошка основа херменеутике као приступа у истраживању

Свако истраживање темељи се на одређеним епистемолошким и онтолошким претпоставкама, тј. на одређеним уверењима о природи стварности и уверењима о сазнавању унутар те стварности (Ljujić i sar., 2012; Allison & Pomeroy, 2000). Стога, да би се разумела методологија херменеутички оријентисаног истраживања, неопходно је размотрити како њени представници поимају и сазнају стварност. С тим у вези неопходно је анализирати и уверења о природи човека, природи појава које се проучавају, начину настанка знања, значају искуства и другим епистемолошко-онтолошким поставкама.

Представници херменеутичког приступа полазе од схватања да не постоји једна јединствена *стварност*, већ да она настаје као последица конструкције у свести појединца. Стварност је резултат и продукт људске свести, која као таква не постоји без људи и њиховог знања о томе (Ljujić i sar., 2012: 63). Стога, стварност је вишеструка и не постоји изван појединца. У складу са реченим, Лаверти (Laverty, 2001) тврди да реалност није нешто „тамо”, већ нешто што је наше и могуће је њу направити. С обзиром на то да је стварност вишеструка и представља резултат индивидуалних конструкција, посебан значај се придаје тумачењу значења тих појединачних стварности. Задатак педагогије, са ста-

новишта херменеутичког приступа, јесте разумевање значења васпитне стварности.

У погледу *природе човека*, представници херменеутике истичу да човек није само рационално и интелектуално биће, већ да он представља и емоционално и вољно биће. Приликом сусрета човека као емоционално-рационално-вољног бића са стварношћу настаје доживљај. Човек разуме спољашњу стварност тако што формира унутрашње везе између његовог доживљаја стварности и спољашњег света (Diltaj, 1980). До сазнања о спољашњем свету човек не долази откривајући га, већ човек као целина која се састоји из интелектуалног, вољног и емоционалног аспекта конструише сазнање. У додиру са реалношћу формира сопствени доживљај или конструкцију значења стварности око себе. Пошто се човек схвата као тоталитет воље, интелекта и емоција, Дилтај је поставио проблем како проучавати човека и које су методе прикладне за његово проучавање (Marić, 2012).

До знања се долази интерпретацијом. Човек, да би разумео свет значења, мора да га интерпретира. Интерпретација је субјективне природе. У интерпретацији полази се од конкретне ситуације која се не темељи на неким спољашњим критеријумима, већ на субјективној конструкцији значења. Појединац одређеној појави или ситуацији придаје значење и на темељу тог тумачења он делује. На основу описаног начина доласка до сазнања може се закључити да херменеутичари настајање знања виде као креативни чин (Hogan, 1987). Важан појам у херменеутици је појам предразумевања, који се односи на схватање да свако разумевање је под утицајем предразумевања које особа носи у себи. Појам предразумевања потврђује став херменеутичара да се значење налази у појединцу. Из наведеног произилази став да не постоје општа и универзална знања. Апсолутна знања не постоје, сукоб интерпретације је несавладив и неизбежан (Bagheri Noaparast, 2005). Знање не може никада

да буде потпуно, тачно и прецизно. Према својој природи, она су индивидуална конструкција и као таква су променљива и релативна.

Херменеутички приступ истраживању истиче значај контекста. Уколико желимо да разумемо неку појаву, значајно је да се посматра у свом контексту. Разумети један појам значи посматрати тај појам кроз историју свог развоја. Значај контекста у проучавању васпитања данас је општеприхваћена чињеница. Наиме, међу ауторима постоји сагласност да је васпитање условљено друштвеним и историјским контекстом у коме се развијало. Проучавање васпитне праксе без узимања у обзир контекстуалних чинилаца губи свој прави смисао.

Методологија истраживања, са становишта херменеутичког приступа, темељи се на херменеутичком кругу. Метода која осигурава разумевање назива се „херменеутички круг”. Она је настала у раду на тумачењу текстова. Кониг и Зедлер описују начин на који се одвија процес разумевања одређеног текста: „На разумевање одломака у неком тексту прво делује наше предзнање о појмовима који се користе у тексту. На основу разумевања тих одломака, прецизније одређујемо значење појмова о којима смо имали основно предзнање и на тај начин исправљамо првобитно предзнање. На основу новог разумевања појмова, целокупан текст разумевамо боље, на другачији начин. Тиме настаје круг разумевања између предзнања и разумевања текста” (Konig & Zedler, 2001: 93). Такође, поменути аутори истичу да херменеутички круг не представља методу у правом смислу речи, пошто њеном применом ми не знамо када је приписано значење исправно и колико таквих корака је потребно да бисмо до знања дошли. Помоћу херменеутичког круга долази се до разумевања одређеног текста, појаве или догађаја. Истраживање се састоји од циклочног кретања између саморефлективности, разговора о искуству, тренутног начина поимања одређеног проблема до

активне изградње тумачења искуства и испитивања како је дошло до те интерпретације. Херменеутички круг истиче значај кретања унапред и уназад, као и кретања између делова и целине, како бисмо дошли до разумевања одређене појаве (Laverty, 2001). На основу реченог може се закључити да процес истраживања се одвија циклично, а не линеарно као што је то случај у позитивистички оријентисаним истраживањима. С обзиром на променљивост, развојност и друштвено-историјску условљеност појединих појава које проучава педагогија, херменеутички круг би требало да има широку примену у педагошким истраживањима. Такође, значајно је поменути да је концепт херменеутичког круга нашао практичну потврду у евалуацији ученичких постигнућа (Bagheri Noaparast, 2005).

Посматрано из угла истраживања васпитања и образовања, могу се извести одређени закључци како изгледа процес истраживања који се темељи на херменеутичком приступу. Пре свега, ради се о динамичком процесу истраживања, где и истраживач и испитаници имају активну улогу. У току истраживања пажња се више усмерава на процес или поступак доласка до резултата него на резултате истраживања (Savićević, 1996). Најчешће се примењују технике интервјуисања, посматрања и анализе садржаја. Истраживачи не настоје да помоћу резултата истраживања формулишу законе или теорије. Такође, херменеутички заснованим истраживањем не долази се до знања која су универзална и општеважећа, нити се настоји да се добијени подаци уопштавају. Валидност добијених резултата се постиже консензусом (Savićević, 1996). Испитаници се не посматрају као пасивни и неутрални субјекти у процесу истраживања, већ као активни чиниоци који у истраживање уносе конструкције сопственог значења одређене ситуације. Учесници у истраживању могу бити особе које су доживеле одређена искуства која су предмет истраживања. Осим тога, потребно је да су потенцијални учесници спремни да го-

воре о сопственим искуствима и начину доживљаја одређеног проблема. Такође, значајно је да у истраживању буду изабрани испитаници који су довољно различити једни од других како би се побољшала могућности за добијање богатих и јединствених прича о начину разумевања одређене проблематике (Laverty, 2001). Дакле, на супрот позитивистичкој оријентацији која тежи да разлике међу испитаницима сведе на минимум, истраживања заснована на херменеутичкој оријентацији у различитости виде предност. Значајно је анализирати и улогу истраживача у истраживању које је херменеутички оријентисано. Од истраживача се захтева способност за размишљање, проицљивост, осетљивост и отвореност за нова искуства (Laverty, 2001). Лаверти (Laverty, 2001) истиче да процес херменеутичког истраживања почиње саморефлексијом истраживача. Сврха саморефлексије је потреба да истраживач постане свестан сопствених претрасуда и претпоставки о одређеном проблему. Ова свест се види као начин на који се утиче на поузданост истраживања.

Могућности и донети примене херменеутике у педагошким истраживањима

Циљ херменеутичког приступа у истраживању духовних наука, а самим тим и у истраживању педагогије, јесте разумевање појава, а не њихово описивање и утврђивање узрочно-последичних веза које постоје. Предност истраживања заснованих на херменеутичком приступу је у томе што пажњу обраћају на разумевање конкретне ситуације. Истраживањем се настоји утврдити субјективна конструкција неке ситуације, а не темељи се на спољашњим критеријумима. Савићевић (Savićević, 1996) указује на повезаност која постоји између херменеутике и „науке о васпитању”. У складу са тим он каже да сам процес васпитања укључује разумевање и интерпретацију. Такође, васпитање и образо-

вање се остварују помоћу одређених текстова, њиховим читањем, тумачењем и разумевањем. Као и да васпитно-образовни процес и образовна искуства обухватају одређене видове живота. За све поменуто области херменеутика испољава интересовање. Херменеутика као методолошки приступ истраживању омогућава боље разумевање онога што је представљено као проблем, такође развија се разумевање значаја неког догађаја или проблема (Whitehead, 2004). У погледу примене херменеутике у истраживању треба поменути да она омогућава продубљено проучавање одређеног проблема, при томе узимајући у обзир све специфичности конкретног проблема.

С обзиром на то да је у квалитативним истраживањима, као и у херменеутици, нагласак на разумевању и тумачењу, насупрот објашњавању и провери, херменеутика може представљати имплицитну концептуалну потпору за истраживања у квалитативној традицији (Whitehead, 2004). У епистемолошким оквирима херменеутичких приступа истраживања у педагогији настала су и развила се метатеоријска, теоријска и аксиолошка истраживања. Поменута истраживања као основне методолошке постулате користе интерпретацију, разумевање и евалуацију, а усмерене су на истраживање основних педагошких проблема (образовање и васпитање), проблема из области педагошке телеологије и аксиологије (циљ васпитања, васпитне вредности, вредносне оријентације и слично), као и на истраживање учесника васпитно-образовног процеса и њихових интеракција (Bandur, 2001). Поједини аутори наглашавају значај и улогу херменеутике као научнотеоријске основе хуманистичких наука у настанку и развоју теорије конструктивизма (Ševkušić, 2001). Заједничко за херменеутички и конструктивистички приступ је да знање схватају као појединчеву конструкцију смисла. Такође, извесну теоријску основу акциона истраживања налазе у херменеутичком приступу истраживању. У херменеутичком приступу васпитно-образовни процес

се види као повезаност интеракција и учесникових интерпретација тог процеса, што су истовремено карактеристике и акционих истраживања (Bandur, 2001). Уколико узмемо у обзир основне карактеристике акционих истраживања – да је то сараднички процес, који захтева равноправност и партиципацију самих учесника васпитно-образовног процеса, као и усмереност на разумевање истраживачког процеса – можемо закључити да су то уједно и битне карактеристике херменеутичког приступа.

Херменеутички методолошки приступ је применљив на област истраживања проблема садржаја и циљева образовања. Доказ за то је конституисање дидактике као теорије образовања. Заснованост дидактике као теорије образовања на херменеутичким постулатима допринело је да се образовање схвата као вредносна категорија која се изводи из аксиолошких норми (Bandur, 2001). Допринос за развој дидактике као теорије образовања дао је истакнути представник херменеутике Клафки. Методолошки значај ове теорије огледа се у истицању продубљеног разумевања критеријума избора и ефикасности образовних садржаја (Bandur, 2001).

Концепт херменеутичког круга има значајну улогу у истраживању академских постигнућа (Bagheri Noaparast, 2005). Постоји развијен модел процењивања академских постигнућа, који пролази кроз четири фазе, које одговарају основним поставкама на којима се заснива херменеутички круг. Да бисмо расветлили утицај концепта херменеутичког круга на процењивање академског постигнућа ученика, представимо основне фазе кроз које пролази поменути модел процењивања академског постигнућа. Реч је о следећим етапама:

- Прва фаза у истраживању академских постигнућа ученика је анализа предразумевања које наставник уноси у процену постигнућа ученика;

- Друга фаза је да наставник приликом процењивања треба да саосећа са учеником, тј. треба да настоји да га разуме. Циљ ове фазе је ући у учеников хоризонт, односно разумети начин на који ученик поима одређени проблем;
- У следећој фази наставник се бави прехватањем, тј. у овој фази наставник потврђује или коригује схватања које је имао у претходним фазама, што утиче на повећање тачности евалуације;
- Последња фаза је тумачење учениковог рада. Верује се да у последњој фази долази до стапање хоризонта ученика и наставника, што представља нову основу за тумачење рада ученика (Bagheri Noaparast, 2005).

На основу изложеног модела процењивања академских постигнућа ученика уочава се да херменеутички приступ има широку примену не само као методолошки приступ у истраживању проблема васпитања и образовања већ и у васпитно-образовној пракси, тачније у евалуацији васпитно-образовног рада.

Осим предности и домета примене херменеутичког приступа у истраживању у педагогији важно је поменути извесна ограничења. Херменеутика је, пре свега, филозофија, а од истраживача се очекује да основне принципе херменеутике примени у истраживању. То оставља истраживачу слободу да на темељу сопственог тумачења преводи филозофију у праксу, што може битно утицати на поузданост примене херменеутике у истраживању (Whitehead, 2004).

Истраживања која се темеље на херменеутичком приступу подразумевају да учесници испоље своју рационалну, али и емоционалну и вољну компоненту личности. С обзиром на то да је у истраживању укључен емоционални аспект, постоји сумња да свесно или не, резултати истраживања могу бити пристрасни. Такође, неки аутори ограничење виде у потенцијалном

утицају истраживача на прикупљене податке јер је он активан учесник истраживања (Whitehead, 2004). Међутим, на ову критику херменеутичари одговарају да истраживач мора да буде свестан потенцијалних ефеката његових личних и социјалних карактеристика на прикупљене податке (Goffman, 1959).

Постоје ограничења која се односе на сам поступак истраживања. Овај приступ је дуготрајан у смислу прикупљања података и захтева дубљу анализу, па самим тим постоји могућност да нису сви, истраживачи и учесници, вољни да учествује у овој врсти истраживања (Whitehead, 2004).

Клафки уочава нужност да се херменеутички оријентисана истраживања допуне емпиријским. Свој став образлаже на следећи начин: „херменеутско тумачење обухвата само менталну страну дидактичке реалности, која није идентична са целином ове реалности у коју спадају чињенице, процеси, институције, па у све то треба обухватно увести и емпиријске методе истраживања. Херменеутика тражи подршку емпирије и обрнуто. Свако емпиријско испитивање захтева да се постави проблем и кад тај проблем треба објаснити и образложити, то је већ херменеутска рационална интерпретација. Емпиријски прикупљени подаци постају схватљиви тек ако се проникне у њихове међусобне везе и односе, а то је опет херменеутика” (Војовић, Рудић, 2016: 242).

Закључак

За педагогију као друштвено-хуманистичку науку значајно је схватање представника херменеутичког приступа да је предмет друштвених наука квалитативно другачији од предмета природних наука и да самим тим методологија истраживања мора бити битно различита у односу на методологију истраживања у природним наукама. Став да се појаве из области друштвених

наука не могу објашњавати и описивати, већ да је потребно одредити им значење и смисао, доприноси да се одређени методолошки проблеми педагогије анализирају из другачије перспективе. С тим у вези херменеутички приступ скрепнуо је пажњу на значај продубљеног проучавања смисла одређених појава, догађаја или процеса и потребу за њим. Прихвата се становиште да је природа педагошких појава таква да се оне често не могу квантитативно изразити и мерити. Стога, међају се приступ и начин истраживања педагошких проблема. Истиче се значај познавања контекста, друштвено-историјских услова, али и значај проучавања односа између дела и целине истраживаног проблема. Херменеутички круг је пронашао своје место у теорији, али и у пракси васпитно-образовног рада. Данас поједине врсте истраживања настоје да појаве проучавају циклично и кроз етапе, као пример могу се навести акциона истраживања. Осим тога, у васпитно-образовној пракси евалуација рада може се темељити на концепту херменеутичког круга.

Када се разматрају ограничења херменеутичког приступа истраживању у педагогији, углавном се указује на то да је херменеутика првенствено филозофија, а од истраживача се очекује да њене постулате примени у истраживању. То значи да је потребно тежити даљој разради херменеутичког приступа у истраживању у педагогији. У обзир треба узети и чињеницу да не постоји довољно педагошке литературе која говори о овом проблему, а нарочито не код нас. Противници херменеутичког приступа највећи недостатак виде у занемаривању долажења до знања која су универзална и од општег значаја, што је са становишта сваке науке неопходни услов њеног постојања. Због активног учествовања истраживача и испитаника у процесу истраживања као ограничење поједини аутори наводе и потенцијалну пристрасност у резултатима. У погледу реализације поступак херменеутички оријентисаног истраживања је сложен, а за истраживача методолошки захтеван.

Литература

- Abulad, R. E. (2007). What is hermeneutics? *Kritike*. 1 (2), 11–23.
- Allison, P. & Pomeroy, E. (2000). How Shall We „Know?“ Epistemological Concerns in Research in Experiential Education. *The Journal of Experiential Education*. 23 (2), 91–98. <https://doi.org/10.1177/105382590002300207>
- Bagheri Noaparast, K. (2005). A Hermeneutical Model for Research on the Evaluation of Academic Achievement. *New Thoughts on Education*. 1 (2), 5–12.
- Bandur, V. (2001). Osnovne epistemološko-metodološke orijentacije u pedagogiji. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. 33, 467–473.
- Bojović, Ž. P., Purić, D. S. (2016). Uporedna analiza Klafkijevog i Hajmanovog modela didaktike. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*. 46 (2), 239–254. <https://doi.org/10.5937/zrffp46-11851>
- Diltaj, V. (1973). Nastanak hermeneutike. *Polja*. 171, 7–10.
- Diltaj, V. (1980). *Zasnivanje duhovnih nauka*. Beograd: Prosveta.
- Dubovicki, S., Mlinarević, V. i Velki, T. (2018). Istraživački pristupi i metodološki okviri u istraživanjima budućih učitelja. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*. 16 (3), 595–610. <https://doi.org/10.31192/np.16.3.11>
- Gadamer, H. (2000). *Um u doba nauke*. Beograd: Plato.
- Gadamer, H. (1999). *Evropsko nasleđe*. Beograd: Plato.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday Anchor Books.
- Gronden, J. (2010). *Uvod u filozofsku hermeneutiku*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Hajdeger, M. (2007). *Ontologija (hermeneutika faktičnosti)*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Hogan, J. P. (1987). Hermeneutics and the logic of question and answer: Collingwood and Gadamer. *The Heythrop Journal*. 28 (3), 263–284. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2265.1987.tb00812.x>
- Kinsella, E. A. (2006). *Hermeneutics and critical hermeneutics: Exploring possibilities within the art of interpretation*. Retrieved May 10, 2020. from: https://www.researchgate.net/publication/48667075_Hermeneutics_and_Critical_Hermeneutics_Exploring_Possibilities_within_the_Art_of_Interpretation.
- Konig, E. & Zedler, P. (2001). *Teorije znanosti o odgoju*. Zagreb: Educa.
- Kosovac, G. (2008). Problem tumačenja u ontološkoj hermeneutici. *Arhe*. (9), 41–59.
- Laverty, S. M. (2003). Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A comparison of historical and methodological considerations. *International journal of qualitative methods*. 2 (3), 21–35. <https://doi.org/10.1177/160940690300200303>
- Lundin, R. (Ed.). (1997). *Disciplining hermeneutics: Interpretation in Christian perspective*. Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Ljujić, B., Nikolić-Maksić, T. & Maksimović, M. (2012). Epistemološke osnove istraživanja u obrazovanju odraslih. *Obrazovanje odraslih*. 12 (1), 61–78.
- Marić, S. (2012). *O hermeneutici*. Beograd: Službeni glasnik.
- Muratović, E. (2020). O hermeneutici kao metodi istorije filozofije. *Almanah*. (85–86), 171–202.
- Nešković, S. (2010). Pedagogija u svetlosti Diltajevog filozofskog gledišta. *Pedagoška stvarnost*. 5–6, 476–488.

- Palmer, R. (1999). *The Relevance of Gadamer's Philosophical Hermeneutics to Thirty-Six Topics or Fields of Human Activity*. Retrieved May 25, 2020. from: <http://www.mac.edu/faculty/richardpalmer/relevance.html> (uma.es)
- Potkonjak, N. (1977). *Teorijsko-metodološki problemi pedagogije*. Beograd: Prosveta – Institut za pedagoška istraživanja.
- Radojčić, S. (2018). Istorijski kontekst ranoprotestantske hermeneutike. U: Bošković, D. (ur.). *Protestantizam* (13–23). Kragujevac: FILUM.
- Savićević, D. (1996). *Metodologija istraživanja u vaspitanju i obrazovanju*. Vranje: Učiteljski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Ševkušić, S. (2011). *Kvalitativna istraživanja u pedagogiji*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Wachterhauser, B. R. (1986). The history and language in understanding. In: Wachterhauser, B. R. (Ed.). *Hermeneutics and modern philosophy* (5–65). Albany: NY State University of New York Press.
- Whitehead, L. (2004). Enhancing the quality of hermeneutic research: decision trail. *Journal of Advanced Nursing*. 45 (5), 512–518. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2003.02934.x>

Summary

Pedagogical research is based on specific views on the nature of truth and reality, which means that every research has its methodological orientation that determines the research approach and procedure. As the investigation of the methodological approaches provides an insight into the world of pedagogical research, it indirectly provides an insight into the current state of affairs in pedagogical theory and practice. Hermeneutical approach to research is one of the methodological approaches in pedagogy that has been unfairly neglected. The aim of this paper is to point to the significance, outreach, and the possibility of applying this method in pedagogical research. Starting from the nature of pedagogical phenomena, the paper analyzes the basic assumptions of hermeneutics from the perspective of its implementation in researching pedagogical issues. The author emphasizes the importance of a deeper insight into specific phenomena, events, and processes, as well as the need for this approach and the possibilities of applying hermeneutical circle not only in pedagogical research, but also in pedagogical practice. The importance of analyzing this approach is also reflected in the fact that qualitative research, more or less explicitly, is mostly based on the foundations of this approach.

Keywords: hermeneutics, methodological approach, epistemology, pedagogical research